

УДК 321.01:316.32

Попова І. В.

Кандидат технічних наук, доцент Національного університету харчових технологій, (м. Київ)

КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ І ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стверджується: якщо суспільство перебуває в стані трансформаційної кризи, то його культура та мораль мають суто прагматичну, споживацьку природу. Водночас екологічна свідомість членів суспільства виявляється доволі абстрактною: вони згодні з важливістю й актуальністю екологічних проблем, проте на рівні суб'єктивної дії їх екологічна свідомість не набуває аксіологічного змісту.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна культура, екологічна освіта, екологічні цінності, екологічна безпека.

Дослідження розвитку сучасної екологічної ситуації примусило світове співтовариство разом з ученими та політиками зробити висновок, що у порівнянні з будь-якою кризою, яка формує сучасний екологічний стан (наприклад, енергетичною або навіть продовольчою), найнебезпечнішою є екологічна криза; що сутність екологічної кризи полягає у втраті людиною людяності, а отже, визнати, що взаємодія суспільства та природи залежить від світоглядних настанов і принципів, котрі створюються в процесі практичного та духовного освоєння людиною світу [1, с. 3].

С. Подолинський у своєму дослідженні «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» довів, що чим вищий рівень розвитку людини, чим складніше її моральне і розумове життя, тим більше праці вона змушена виділити на власне задоволення. Людство стає щораз сильнішим і досконалішим, а менша кількість перетвореної енергії людської праці здатна перетворювати більшу кількість нижчої енергії у її вищі форми. Використовуючи природні ресурси, людство через свою працю спроможне здійснювати функції збереження або розсіювання у просторі різних видів енергії і, насамперед, сонячної, яка є найбільш екологічно чистою, дешевою і безпечною. Використання ресурсів довкілля в процесі

економічної діяльності має відповідати його природним можливостям поповнювати (відновлювати) ці ресурси, аби ця енергія не зменшувалась і залишалась у своїх прийнятних межах [2, с. 318].

У сучасних умовах загострення екологічної кризи необхідно переглянути систему взаємовідносин «людина-природа», маючи на меті використання наукові досягнення (інноваційні технології), акцентуючи увагу не на завоюванні природи, а на мінімізації впливу на навколишнє природне середовище. «Перш за все, необхідно змінити вектор наукового пізнання зі спрямування на те, щоб відібрати в природи її багатства, на пошуки шляхів збереження навколишнього середовища та встановлення «меж» дозволеного з точки зору припустимих стратегічних інтересів країн і долі майбутніх поколінь. Від того, наскільки стане можливим така екологічна налаштованість майбутнього суспільства, і залежить його доля» [3, с. 115]. Все це справедливо не тільки для наукового пізнання, а для гносеологічних принципів людської свідомості взагалі. Наука тільки частина соціокультурної діяльності, підґрунтя для формування світогляду. Більш загальним поняттям тут виступає культура, як цілісна система взаємин людини з природою.

Як зазначав М. Ф. Тарасенко, культура в загальному вигляді, тобто об'єктивно, є не що інше, як спосіб буття суспільної форми діяльності, механізм її здійснення як суспільного відношення в матеріальному світі, в соціальній дійсності і в соціальних зв'язках між людьми, в технології, в науці, в пізнанні, у відносинах моралі, в свідомості і в т. п. У суб'єктивному плані культура є суспільно вироблена загальна форма зв'язку, що характеризує єдність людини з зовнішньою природою, іншими людьми, матеріальними, духовними та особистісно-індивідуальними формами її діяльності [4].

Екологічна культура — поведінка й життя суспільства (окремого індивіда) на основі пізнання та раціонального використання законів розвитку природи з урахуванням близьких і віддалених наслідків змін природного середовища під впливом людської діяльності [5, с. 115]. Формування екологічної культури починається з усвідомлення аксіологічного значення екологічних проблем. Як відомо, індивідуальна та суспільна свідомість знаходяться у діалектичній єдності, тобто відсутність аксіологічної значущості екологічної складової у суспільній свідомості відбивається на індивідуальній, під час процесу соціалізації не відбувається формування екологічного світогляду, екологічної культури та екологічної свідомості. Такий стан притаманний саме трансформаційній кризі, оскільки вимушує широкий загал вирішувати насамперед питання

щоденного виживання, а не довгострокових перспектив. Екологічній свідомості притаманний динамічний соціокультурний характер, що закріплюється у досвіді людини і засвоюється індивідуально. Вона відображує оточуюче середовище і може трансформуватися. Цьому сприяє практика взаємодії індивідів у процесі життєдіяльності. Все це говорить про те, що екологічна свідомість виступає передумовою до суттєвих змін у взаємодії людини та природи [6, с. 472]. саме тому перший крок до екобезпечного стійкого розвитку — формування екологічної свідомості на індивідуальному рівні, що забезпечить послідовний вихід на рівень суспільної екологічної свідомості. Виникає необхідність формування нової системи екологічних цінностей як найвищого рівня життєвого благополуччя, а також ініціювання прогресивних видів економічної діяльності, спрямованих на упередження та подолання екологічних загроз, які спричинені антропогенним і техногенним впливом на навколишнє середовище. Утвердження екологічних пріоритетів у суспільному розвитку відбувається переважно за умов високої економічної культури та ділової активності [7, с. 60].

Екологічна свідомість — глибоке, доведене до автоматизму розуміння нерозривного зв'язку людини з Природою, залежності добробуту людей від цілісності й порівняної незмінності їхнього середовища проживання. У світоглядному плані екологічна свідомість — вищий рівень усвідомлення людиною свого місця та значення в еволюції біосфери у зв'язку з бурхливим розвитком науки й технологій [5, с. 118]. Формування екологічної культури — не миттєвий, але вельми необхідний процес. Надати цьому процесу прискорення можна лише за умови системної неперервної та якісної — із залученням спеціалістів-гуманітаріїв — освіти. Просвітницьку діяльність потрібно вважати невід'ємною, суттєвою ланкою в системі формування екологічної свідомості, а відтак і необхідного рівня культури відносин у системі «людина — природа». Термін екологічна освіта — система навчання, спрямованого на засвоєння основ екології для формування в кожного члена суспільства усвідомлення тісного взаємозв'язку всіх природних та соціальних процесів, необхідності захисту довкілля та його поліпшення, раціонального природокористування. Екологічна освіта нині — один з основних факторів екологізації всіх видів людської діяльності та необхідний елемент загальної культури [5, с. 116]. Формування екологічної свідомості — основне завдання екологічної освіти.

Е. Гірусов констатує, що екологічна свідомість є сукупністю поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співвідношення суспільства

і природи у плані їх розв'язання відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей. Тобто екологічна свідомість ґрунтується на ідеологічних і моральних цінностях, але передбачає їх індивідуальне осмислення. Вона формується із знань і переконань в галузі взаємостосунків суспільства і природи, на екологічно доцільному ставленні до природних ресурсів, вміннях застосовувати науково обумовлені рішення по відношенню до природи: відображає індивідуальний досвід спілкування з природними системами [6, с. 470].

Проблема існує ще й тому, що, за визначенням, екологічна культура—це тип життєдіяльності людини, що успадковується, та її взаємовідносин з навколишнім середовищем, що сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини. Але зміни, спричинені техногенною діяльністю людини настільки швидкі, що людина не встигає адаптуватися до нового способу життя та напрацювати відповідну систему цінностей. Видатний мислитель сучасності, член Римського клубу А. Печчеї підкреслював, що суть проблеми, що постала перед людством на нинішній стадії його еволюції, полягає саме в тому, що люди не встигають адаптувати свою культуру у відповідності з тими змінами, що самі вносять у цей світ, і джерела кризи лежать в середині, а не поза людською сутністю [4].

Вирішення екологічних проблем у більшості науковців пов'язується з формуванням екологічної культури й, зокрема, екологічного світогляду людини XXI сторіччя. І в цьому важливу роль відіграють інформаційні технології, оскільки саме вони дають можливість глобально впливати на суспільну свідомість. Завдяки їм суто теоретична наука (екологія) набуває реального та практичного змісту, стає фоном повсякденного життя людей. Інакше кажучи, засоби масової інформації забезпечують «колір і звук» екологічним проблемам [3, с. 114]. Засоби масової інформації є безпрецедентним каналом формування суспільної та індивідуальної свідомості, тому державна політика повинна спрямовуватися на забезпечення їх відповідальності потребам формування екологічної культури та світогляду сталого розвитку.

Моральним і екологічним цінностям притаманна властивість пронизувати багато сфер діяльності людей. Але екологічні цінності функціонують і мають сенс лише в сферах прямої і непрямой взаємодії суб'єкта з об'єктом природи. Тоді як моральні цінності пронизують усі відносини суб'єкта із суб'єктом, включаючи взаємини, опосередковані природними об'єктами як окремий випадок міжсуб'єктних відносин.

Кореляція екологічних і моральних цінностей багато в чому залежить від конкретної екологічної ситуації. Ставлення до природи, таким чином, потрапляє у сферу дії моральних феноменів, серед яких совість, відповідальність, обов'язок тощо. Це означає, що екологічні відносини є одночасно і моральними відносинами [8, с.231]. Саме тому існує прямий зв'язок стану моральності суспільства та сформованості екологічної свідомості.

Ще одним важливим агентом у формування екологічної культури та свідомості громадян є відповідні громадські організації: їх безпосередня діяльність, висвітлення її у засобах масової інформації, громадський вплив. На жаль в Україні необхідно визначити недостатню (а в ряді випадків і неефективну) участь громадських, екологічних та неурядових організацій у процесах прийняття екологічно важливих рішень і реалізації екопроектів. Незважаючи на те, що останнім часом громадські організації та об'єднання стали більш активно брати участь у процесах прийняття екологічно важливих рішень, ступінь їхнього впливу і можливості контролю прийнятих рішень залишаються досить низькими, тобто відкритість екологічної політики залишає бажати кращого, а ступінь впливу на формування екологічної свідомості громадян надзвичайно мала. Першочерговими завданнями в цій галузі є: розширення доступу зацікавлених осіб до інформації з екопроектів і рішень; інформаційна пропаганда і підтримка екопроектів і екоакцій; висвітлення питань екополітики в ЗМІ; публікації матеріалів, що стосуються екопроектів, результатів дебатів та обговорень за їх результатами тощо. Відзначаючи досягнутий прогрес, слід звернути увагу на необхідність спрощення процедур доступу та участі громадськості в екологічно значущих діях і рішеннях [9, с. 34].

Крім того, формування світогляду відбувається, перш за все у відповідному інформаційному просторі. Людина у своєму історичному розвитку майже завжди приймала рішення за умов неповної інформації та досить часто в процесі реалізації своїх проектів стикалася з негативними наслідками, що супроводжували реалізацію її задумів. На думку російського еколога М. Ф. Реймерса, який, формулюючи принцип «неповноти інформації» (принцип невизначеності), зауважив, що в процес людської діяльності з перетворення природи й узагалі будь-яких акцій у природокористуванні завжди відчувається дефіцит інформації для апіорного судження стосовно всіх можливих результатів і наслідків цих акцій, особливо в далекій перспективі [3, с. 115]. Отже, сьогодні вкрай необхідне усвідомлення того, що величезні можливості сучас-

них, наприклад, нанотехнологій мають осмислюватись і в першу чергу гарантувати суспільству безпеку від можливих негативних наслідків їх реалізації.

Екологічний імператив є домінуючим у цій концепції, оскільки нинішні реалії господарювання демонструють обмеженість природних ресурсів і асиміляційного потенціалу природи, що обумовлює необхідність визначення меж, у яких біосфера ще здатна витримувати антропогенні навантаження. При цьому у світогляді людей має домінувати уявлення про самоцінність природи, її унікальність, на чому й повинні базуватися нові стратегії природокористування. Необхідність формування нової, екологічно орієнтованої моралі, етики, світогляду є надзвичайно важливим завданням, проте це тривалий і складний шлях, який повинен супроводжуватися негайними дієвими заходами, здатними формувати нові принципи, форми, навики господарювання задля унеможливлення вичерпання, деградації природних ресурсів, поглиблення екологічної кризи [10]. Все це повинно підкріплюватися та керуватися відповідною державною політикою із правовим забезпеченням становлення парадигми стійкого розвитку. Сьогодні в Україні у зв'язку із трансформаційною кризою можна спостерігати слабкість правового забезпечення екобезпечного розвитку.

Як визначає Б. М. Данилишин: «... існуюча в Україні система контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища є недостатньо оперативною та ефективною внаслідок дублювання функцій державного контролю низкою центральних органів виконавчої влади. Крім того, ради всіх рівнів та місцеві державні адміністрації також наділені правами здійснювати державний контроль, але керівники місцевих органів влади не несуть відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства. Недоліки чинного законодавства разом з відсутністю чіткого розмежування функцій і координації діяльності між різними спеціально уповноваженими органами ускладнюють контроль за виконанням вимог природоохоронного законодавства і породжують численні порушення» [11, с. 97].

Складність функціонування екологічного права проявляється в тому, що сучасна екологічна ситуація загалом характеризується як потенційно небезпечна і така, що в майбутньому очікується погіршення природного середовища людини, що має антропогенне походження. Сьогодні стан природного середовища вже не дає можливості задовольняти всі насущні потреби людей і звужує перспективні сфери самореалізації людини. Тому вчені та філософи звертаються до механізмів формування

нової особистості, в тому числі за рахунок виховання екологічної свідомості [12, с. 360]. Сфера права лежить у діяльнісному полі людини, а формування нової особистості має скоріше когнітивно-аксіологічну природу. Як визначав свого часу І. Кант, моральний закон всередині людини єдиний може забезпечити функціонування правової держави. Тобто формувати систему екологічних правовідносин неможливо без зміни морального ставлення до проблем взаємин «людина—природа».

Екологічна небезпека та екологічна безпека—це поняття, якими окреслюється той чи інший стан навколишнього середовища. За якісними показниками стан довкілля можна представити трьома рівнями, де його якість розглядається як сукупність природних та «набутих» властивостей, сформованих під впливом антропогенної діяльності, які відповідають встановленим екологічним, санітарно-гігієнічним нормативам, що забезпечують умови для розвитку і відтворення живих організмів, у тому числі життєдіяльності людини. Найвищий якісний рівень природного середовища являє собою чисте природне середовище. У цьому разі забруднення природного середовища є мінімальним, воно не спричиняє змін нормального екологічного стану в певному регіоні. До другого рівня слід віднести сприятливе природне середовище. Тут забруднення природного середовища можливе в межах, які не впливають на стан здоров'я людини і коли відсутні будь-які неприємні фактори, викликані специфікою окремих виробництв. До третього рівня можна віднести безпечно природне середовище. На відміну від другого рівня тут допускається можливість наявності в природному середовищі певного регіону незагрозливих для людини негативних факторів [13, с. 122].

Ідеологію і пріоритет екобезпечного розвитку вже було закріплено в Декларації «Про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 р., де наголошувалось в окремому розділі про те, що Україна самостійно встановлює порядок охорони природи на своїй території та використання власних ресурсів, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян і т. д. Таким чином, уже в цьому доленосному документі була зафіксована принципова орієнтація держави на забезпечення екобезпечного розвитку [14, с. 7].

Категорія «екологічна безпека» з'явилась в українському законодавстві з прийняттям Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. У подальшому вона отримує конституційне закріплення, її забезпечення та захист віднесено до обов'язків і найважливіших функцій держави, а також є справою всього українського

народу (статті 16, 17 Конституції України). Поряд з людиною, її життям і здоров'ям, честю й гідністю, недоторканністю безпека проголошується і визначається Основним Законом найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Вимоги екологічної безпеки знаходять своє закріплення в обов'язкових нормах, правилах, стандартах щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів тощо. Так, у ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачена система екологічних нормативів. Вони встановлюють гранично допустимі викиди та скиди в навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів. Законодавством України можуть встановлюватися також нормативи використання природних ресурсів та інші екологічні нормативи [13, с. 124].

Розвиток джерел екологічного права—це процес утворення нових нормативно-правових актів, оновлення, коригування чинних законів та підзаконних актів, який є постійним унаслідок реагування права на всі зміни у взаємовідносинах між людиною і природою, проблеми екологічного характеру, які поглиблюються по мірі посилення антропогенного тиску на довкілля. Цей процес здійснюється не стихійно. Суттєвий вплив на нього мають дослідження стану законодавчого регулювання даної сфери суспільних відносин, а також ті, що присвячені аналізу різних форм упорядкування екологічного законодавства їх удосконаленню [15, с. 18].

Незважаючи на досить суттєві здобутки національної екополітики, слід визначити такі ключові проблемні питання, вирішення яких потребує серйозних зусиль у найближчій перспективі.

1. Подальша імплементація міжнародних (перш за все, європейських) норм і законодавчих актів до національного екологічного законодавства. Хоча більшість рамкових законів з охорони довкілля прийняті і діють, однак підзаконні акти другого рівня нерідко відсутні зовсім, або їх прийняття і впровадження відкладається на невизначений термін. На жаль, серйозною проблемою є виконання і суворе дотримання норм і положень вже прийнятих законів. Іншим важливим аспектом є законодавчий супровід багатосторонніх природоохоронних угод (БПУ): недопустимим є розроблення національної нормативно-правової бази після ратифікації БПУ, без урахування потреб у матеріально-фінансових, інституційних і кадрових ресурсах.

2. Друга проблема є наслідком попередньої: національна екополітика має досить слабкий потенціал інтеграції до міжнародної. Основним

інтеграційним компонентом є БПУ. Але, незважаючи на те, що Україна є активним учасником таких угод (на сьогодні держава координує співпрацю у більш ніж 70 БПУ у сфері збереження природно-ресурсного потенціалу, ядерної і радіаційної безпеки [11, с. 96]), практична їх реалізація і результати залежать від політичної волі керівництва країни і обмежуються неадекватною нормативно-правовою базою, проблемами з їх фінансуванням (часто — нецільовим використанням коштів), обмеженим інституціональним і кадровим потенціалом.

3. Недосконалість фінансових механізмів у природоохоронній сфері. Найбільш поширеною формою фінансування охорони довкілля є екологічні фонди. В умовах значних фінансових обмежень ефективність їхньої діяльності різко знижується. Ускладнюють роботу фондів і складні питання пріоритетності напрямів фінансування і транспарентності грошових потоків. Досить неефективною залишається співпраця екофондів із різними громадським, науковими, неурядовими, а також міжнародними організаціями з питань координації дій і прийняття рішень.

4. Необхідність розроблення і впровадження ефективних механізмів запобігання/врегулювання екологічних конфліктів на регіональному, національному і міжнародному рівнях [16, с. 91].

Особливе значення для розуміння феномену екобезпечного розвитку мають також принципи і категорії, котрі визначають зміст прав людини, зокрема її право на гармонійні відносини з природою. Серед таких принципів насамперед мова йде про право на життя, право на свободу, право на власність, право на громадянську ідентичність і, як уже зазначалось, основне право людини. У свою чергу, реалізація засад екобезпечного розвитку передбачає існування реальних механізмів втілення принципу верховенства права, принципу законності, принципу відповідальності (як держави, так і громадянина), принципу екологічної рентабельності людської діяльності. Особливе місце займають морально-етичні принципи, базовими серед яких виступає екологічний імператив, що в свою чергу базується на ідеях категоричного імперативу І. Канта та ідеї благоговіння перед життям, яка нині стоїть у основі розгортання системи еко-і біоетики і, яка своїми витокami коріниться у творчості А. Швейцера. Найбільш загальні підстави екобезпечного розвитку впливають, з одного боку, з антропоцентричної спрямованості людської діяльності, а з іншого — з укоріненості людства в біосферу, заперечення чого неодмінно призводило до конфліктів людини і біосфери [17, с. 14].

Екологічна безпека (екобезпека) є соціоприродною та науковою реальністю, об'єктом дослідження різних наук (природничих, соціальних,

юридичних та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємозв'язків людини з навколишнім природним середовищем. Екобезпека — категорія соціальна, притаманна людському суспільству, формується в межах суспільних відносин. Зазначена категорія характеризується, по-перше, як вічна цінність людського суспільства, що ґрунтується на певній системі гарантій екологічної безпеки співіснування природи і людини. Йдеться про безпеку людини в процесі: взаємодії з природним середовищем, з небезпечними речовинами (радіоактивними, хімічними, токсичними тощо), використання руйнівних або небезпечних технологій і процесів, здійснення різноманітних впливів на довкілля тощо. Вона може бути пов'язана і з не контрольованими людиною процесами (стихійні сили природи). По-друге, при забезпеченні екологічної безпеки враховуються закони природи, за якими розвиваються екологічні об'єкти. По-третє, екобезпека здійснюється під контролем держави, яка утворює цілу систему спеціальних органів. По-четверте, основою правової форми є екологічне право як самостійна правова галузь. Правове забезпечення екобезпеки є одним з основних принципів цього права [13, с. 126].

Розвиток екологічного права, законів та інших нормативно-правових актів, що є носіями норм цього права, не є безконфліктним, у процесі його здійснення виникають суперечності у регулюванні тих чи інших відносин між нормами різних нормативно-правових актів, диспропорції у співвідношенні між законами та підзаконними актами на користь останніх тощо. Зазначена обставина обумовлює потребу в постійному пошуку варіантів удосконалення правового регулювання відповідних суспільних відносин. Хоч вирішується це різними способами в основі їх лежить усвідомлення того, що правові норми, що регулюють відповідну сферу суспільних відносин, знаходяться у взаємозалежності й мають бути узгоджені [15, с. 19].

Отже, існуючі економіко-правові механізми за умови їх незмінності, без впровадження надійних природоохоронних регуляторів при формуванні ринкових відносин призведуть до негативних наслідків. Мається на увазі, що в умовах конкуренції, намагання отримати якомога більші прибутки в найближчий період, підприємці використовуватимуть екстенсивні форми рекреаційного природокористування, приховуватимуть шкідливі викиди, результати надмірної експлуатації, щоб запобігти штрафам тощо. Тобто всі нововведення повинні бути екологічно орієнтованими, базуватись на виборі найкращих альтернатив використання природних ресурсів, ресурсозберігаючих технологій тощо [10].

Підводячи підсумок, треба зазначити, що проблема екобезпечного розвитку зазвичай розглядалася науковцями у різних методологічних напрямках, різних підходах до розробки означеної проблематики, що запропоновані представниками різних культурних традицій. Усе частіше лунають заклики відмовитися від ідеї прогресу, від допомоги бідним країнам, від культурного та соціального розвитку людства. Але екологічна проблема не зводиться до питання про збереження дикої природи, а потребує всеохоплюючого комплексного розв'язання з урахуванням сутності людини, яка не може бути зведена лише до однієї зі складових біосфери [18, с.334]. У рамках суто індустріальних технологій зазначені протиріччя неможливо ліквідувати навіть за умови звернення до природоохоронного законодавства і обов'язкової екологічної освіти. Як зазначає відомий український дослідник К. Корсак, перехід від сучасних видів палива, що спричинюють грандіозне забруднення довкілля і прискорений розвиток «парникового ефекту», до всього комплексу псевдоневичерпних земних енергетичних джерел аж ніяк не позбавляє людство багатьох неприємностей [12, с. 368].

Тому є необхідність продовжувати пошуки шляхів оптимізації співвідношення стану природного середовища та темпів розвитку суспільства. Це можна досягти шляхом екологічно орієнтованої структурної перебудови економіки, що передбачає інвестування екологічно безпечних технологій, фінансування превентивних заходів з охорони довкілля для недопущення його подальшої деградації, структурних змін у системі природокористування, прогнозування антропогенних навантажень у межах самовідтворення природних систем. Це передбачає зміну існуючої економічної парадигми на нову, що забезпечуватиме збалансований стійкий розвиток [10].

Вважаючи, що своєрідним центром розвитку цивілізації є людина, діяльністю якої перетворюється природа і створюється культура, важливим завданням є її виховання, особливо в частині раціонального природокористування, бережного ставлення до природи і культури, суспільства і до самої себе. Екологічна безпека має утверджуватись у якості одного з провідних принципів діяльності школи і вузу, учня і студента, вчителя і професора (19). Без його дотримання людство не має майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Молотова О. М. Філософсько-методологічний аналіз процесу трансформації сучасного екологічного світогляду: Автореф. дис. . . канд. філос. наук 09.00.09 / О. М. Молотова; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН Укр. — К., — 2006. — 19 с.
2. Злупко С. М. Відкриття С. А. Подолинського / С. М. Злупко // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. — Львів: Істор.-просвіт. організація «Меморіал», 1992. — С. 318–339.
3. Черноморденко І. Процес екологізації як сутнісний елемент трансформації суспільства / І. Черноморденко, Т. Цой // Схід. — 2009. — № 4 (95). — С. 113–116.
4. Верестун Н. О. Роль екологічної культури у збалансованому розвитку суспільства / Н. О. Верестун // [Електронний документ] Зб. Матер. II-го Всеукр. з'їзду екологів з міжнар. участю. Центр екологічної освіти та інформації — 2007. — Т. 2. — Режим доступу: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0156_zb_m_2VZE.pdf
5. Мусієнко М. М. та ін. Екологія: Тлумачний словник. — К.: Либідь, 2004. — 376 с.
6. Дідков О. Формування екологічної свідомості та культури засобами освіти та виховання особистості / О. Дідков // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. — К., 2012. — Вип. № 63. — С. 470–476.
7. Бохан А. Екологізація підприємництва — визначальна складова безпеки розвитку суспільства / Вісн. Київського нац. торгівельно-економічного ун-ту: Наук. журнал. — 2009. — № 6. — С. 60–67.
8. Юрченко Л. І. Екологічні цінності в структурі екологічної свідомості й екологічної культури / Л. І. Юрченко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. — Вип. 78. — К., 2009. — С. 229–237.
9. Калашник С. Д. Социально-экономические и экологические факторы формирования государственной политики сохранения природно-ресурсного потенциала / С. Д. Калашник, В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. — 2008. — № 3. — Т. 2. — С. 31–43.
10. Іванова Т. В. Передумови переорієнтації сучасного екологічно небезпечного природокористування в державі / Т. В. Іванова // [Електронний документ] Державне управління: удосконалення

- та розвиток: Електронне наукове фахове видання.—2011.—№ 1.—Режим доступу до журналу: <http://www.du.nauka.com.ua>.
11. Данилишин Б.М. Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України / Б. М. Данилишин // Наука та наукознавство.—2006.—№3.—367 с.
 12. Касьянов Д.В. Наука на варті екобезпечного розвитку людства / Д. В. Касьянов // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць.—К., 2012.—Вип. 60 (5).—С. 359–365.
 13. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги.—Х.: Право, 2006.—384 с.
 14. Прутько С.Г. Політико-правові засади екологічно безпечного розвитку України: Автореф. дис...канд. політ. наук 23.00.02 / С. Г. Прутько; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН Укр.—К., 2007.—19 с.
 15. Гвоздик П. О. Систематизація як перспективний напрямок розвитку джерел екологічного права України / П. О. Гвоздик // Вісник Запорізького нац. ун-ту.—2011.—№ 2.—С. 17–23.
 16. Лукаш О.А. Проблеми екологічної безпеки в умовах соціо-економічних трансформацій / О. А. Лукаш, В. В. Сабадаш // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: Матер. наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 16–17 квітня 2009 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування.—Сімферополь: «СОНАТ», НДІ СРП, 2009.
 17. Семенюк Н.В. Філософія екобезпечного поступу людства в епоху глобалізації та інформаційної революції: Автореф. дис... канд. філос. наук 09.00.10 / Н. В. Семенюк; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.—К., 2009. □ 18 с.
 18. Акоюн В.Г. Екологічний аспект стратегії сталого людського розвитку/ В. Г. Акоюн// Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць.—К., 2011.—Вип. 50 (8).—С. 329–335.
 19. Андрущенко В.П. Світанок Європи. Проблема підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи ХХІ століття / В. П. Андрущенко.—К., 2015.—315 с.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2015 р.

Попова И. В. Культурные основы и правовое обеспечение экобезопасного развития трансформационного общества

Утверждается: если общество находится в состоянии трансформационного кризиса, то его культура и мораль имеют сугубо прагматичную, потребительскую природу. В то же время экологическое сознание членов общества оказывается довольно абстрактной: они согласны с важностью и актуальностью экологических проблем, однако на уровне субъективного действия их экологическое сознание не приобретает аксиологического содержания.

Ключевые слова: экологическое сознание, экологическая культура, экологическое образование, экологические ценности, экологическая безопасность.

Popova I.V. Cultural bases and legal support of ecosafe development of transformational society

But if society is in a state of transformation crisis, its culture and morality have purely pragmatic, consumer nature. However, environmental consciousness of members of society appears rather abstract: they agree with the importance and urgency of environmental problems, but at the level of subjective action their environmental consciousness does not acquire axiological content.

Keywords: ecological consciousness, ecological culture, environmental education, environmental values, environmental safety.